

lets
uit de Oude Geschiedenis
van
Potchefstroom.

EEN VOORLEZING,

DOOR
Ds. M. L. FICK.

A. H. Koomans Bep., Drukkers, Potchefstroom.

Iets uit de oude geschiedenis van Potchefstroom.

EEN VOORLEZING,

DOOR

Ds. M. L. FICK. 20/6/19.

Ons dorp is beroemd voor meer dan een ding. Beroemd voor zijn watervoorraad. De stroom die bij ons dorp voorbij vloeit verdient waarlijk den naam van Mooirivier. Een meer standhoudend stroom water zal men nauweliks in Zuid Afrika vinden. Wanneer alle bronnen van water ophouden in ons land, zal het groot-oog van Mooirivier nog helder fonkelen van levend water. En hoevele akkers worden er ook niet door dien stroom benat! Ja! er is haast geen nuttiger en kostbaarder stroom water te vinden in Zuid Afrika.

Ons dorp is ook beroemd voor zijne uitgestrekte dorpsgronden van zoowat 25,000 morgen. Na alles wat reeds afgenomen is voor militaire en landbouwdoeleinden blijft onze dorpsmeent nog de grootste in ons land.

En ook kunt ons dorp uit in de vruchtbaarheid van zijn bodem. Treft men ergens elders in ons land zulke eiken aan als de weinige die hier staan? Om niet te spreken van den wilgeboom, waarvoor ons plek het meest beroemd schijnt te zijn. Waarlijk Wilgehof zal niet een inpasselijke naam wezen voor ons dorp. En waar vindt men ook grootere tuinen boomgaarden in een dorp als hier bij ons. Om niet te spreken van onze bloemen, ons golfsterrein, de prachtige Mooiriviervallei bij ons dorp, en zooveel andere dingen om het oog te strelen.

6/1965

Ook is ons dorp beroemd voor zijn groote uitgestrektheid in vergelijking met zijn bevolking van 10,000 blanken en een paar 1000 naturellen en gekleurden. Wij spreken ook da nnog van onze oudtijdsche erven en niet van de hedendaagsche stands. De ouerven steken ook mooi af bij de burgerrechten van lateren tijd in grootte. Een erf van een morg! Is dit niet ruim. Oorspronkelijk heeft ons dorp dan ook meer geleken op een klompie plaatsen dan op een dorp. Toen het dorp aangelegd was, bestond de bevolking uit een paar honderd zielen. En dit in een dorp van omtrent 5 mijl lang en een paar mijl breed! Was uitgestrektheid alles dan heeft ons dorp den naam van stad verdiend. En het was toch een stad op zijn manier, want het was de eesrte hoofdstad van Transvaal. En lang nadat Pretoria tot zetelplaats van de Regering werd gemaakt, heette Potchefstroom nog de hoofdstad van Transvaal. En vandaag wordt het nog de ou hoofdstad genoemd.

Maar wat ons dorp bovenal beroemd maakt is het feit dat het is het oudste dorp van Transvaal. Het gehele kerkelijk, maatschappelijk en burgelijk leven van ons land heeft Potchefstroom tot uitgangspunt. In vele opzichten wordt ons ou dorp in de sehaduw gesteld door Johannesburg en Pretoria, maar wie kan waarborgen dat het zoo zal blijven? Met onze grote natuurgaven kan Potchefstroom nog de groote industriele stad van Zuid Afrika worden. En het zijn fabrieken ter verwerking van ons raauw materiaal, die het op den langen duur gaan winnen in ons land. Ons dorp is ook al een voornaam centrum van onderwijs geworden. En als wij maar net meer samenwerking kunnen hebben, en ook meer mannen en vrouwen met een publieken geest bezield, dan kan ons ou plek vandaag al uitmunten boven eenige plek in Zuid Afrika als de schoonste, lieflijkste en aantrekkelijkste stad.

Maar wij moeten teruggaan naar den ouden tijd. De naam Potchefstroom, echte Afrikaansche naam! Toen ik in 1904 saam met een Schotsman reisde op den trein tussen Edenburg en Glasgow, en aan het gezelschap raakte met hem, en toen deze zoon van het barre Noorden vernam dat ik uit de Transvaal kwam, zei hij aan mij — "by the way I have a friend in the Transvaal. He lives in a place with an awfully pueer name", en mijn reisgenoot begon toen zijn lijf recht te trekken, en zijn keel schoon te maken, en al zijn krachten in te spannen om den naam van de plek uit te spreken. "It is called..... Pritzesferresstroom" zei hij met een gevoel van verlichting. Verbaasd was hij toen ik den naam voor hem recht uitsprak, en hem ook de beteekenis daarvan meedeelde. De naam Potchefstroom is afkomstig van den naam van zijn groote stichter Andries Hendrik Potgieter.

Sommige oudheidkundigen meenen anders, en wel dat de naam afkomstig is van Potscherf i.e. een stuk van een gebroken pot, omdat de turf in de Mooirivier-vallei op een droogen zonnigen dag den vorm aanneemt van potscherf. En met het woord stroom daarbij, meent men dat de zaak gevonden is.

De meesten echter zijn niet genegen om den naam van ons dorp te verbinden aan een gebroken pot. Maar aan den naam van Potgieter. Men meent dat de naam is samengesteld uit Potgieter, Chef en stroom, omdat Potgieter de chef of overste van de eerste emigranten hier was. De naam zou dan verkort geworden zijn tot zijn huidigen vorm. Maar net zoo goed kan men maar aannemen dat de naam verkort is van Potgieterstroom. en medunkt dat dit ook de natuurlijkste afleiding is. Van Chef heeft men toch niet eigenlijk gesproken onder de Voortrekkers. Ik waag het dus om de stelling neer te leggen, dat de naam Potchefstroom een verkort-

ting is van Potgieterstroom, toen Potgersstroom, en toen ten vergemakkelijking Potchefstroom. Voor verdere vergemakkelijking spreekt meer dan een vandaag van Potjestroom. En misschien wordt die ou plek nog een dag Potstroom genoemd. Zoo een verkorte naam is niet een rareiteit in ons land, immers Johannesburg is al Joeburg, en Pretoriusstad Pretoria, en Coetzersrust Zeerust enz. Maar toch zullen wij ons niet in een disputasie willen begeven hieromtrent, omdat de bronnen waaruit wij te putten hebben zoo uiterst gebrekkig zijn. En daarom hebben wij dan ook maar ondernomen om U iets te vertellen van de ou geschiedenis van ons dorp.

Potchefstroom heeft een tweërlei ontstaan gehad. Het eerste dorp werd onder dien naam door Potgieter aangelegd omtrent 8 mijlen hooger op langs de Mooirivier op een deel van de ou voortrekkersplaats, en die ou plek draagt vandaag nog den naam "Oudedorp". Dit was in het jaar 1838. Waarom men het ou dorp heeft opgegeven wordt niet juist gezegd. Alleenlijk staat vermeld in de oude Archieven dat men dit gedaan heeft omdat de plaats ongeschikt was. Misschien had men moeilijkheid met de omliggende eigenaars van plaatsen om meer ruimte voor het dorp te krijgen. Maar ik denk wel dat de grootste reden van ongeschiktheid van de plek was ongezondheid voor het vee, iets waarvoor de oude vaders nog al groote Consideratie hebben gehad, want hun vee was hun voornaamste bezitting geweest. Dat de plek ook niet zoo geschikt was voor een uitgbereiden landbouw kan ook wel zijn, maar dan zou men dit al gezien kunnen hebben bij zijn nederzetting aldaar. Hoe het ook zij in de oude Notulen van een Raadsvergadering gehouden op het oude Potchefstroom en gedateerd 26 November 1841 lezen wij:- "De Raad heeft besloten om het dorp van hier te verplaatsen naar de plaats van den Heer R. de Toet (du Toit.) aan de Westzijde van Mooirivier

onder bestier van den Heer P. F. Strijdom. Het oude dorp moest dan gelegen hebben aan de Oost zijde van Mooirivier.

Oordeelende naar de merken van een oude watervoor aan het boveinde van ons dorp, en een oude begraafplaats recht over de puinen van de oude moriba molen, die daar open en verwaarloosd ligt, moest de eerste nederzetting op ons dorp in die buurt geweest zijn, en is het dorp eerst later ietwat zuidwaarts uitgebreid naar de plaats waar het eigenlijk dorp nu staat.

Maar laat ons eerst een betje hooren omtrent den grooten stichter van het dorp. Potgieters trek is uit de ou Kolonie gekomen in het jaar 1846. Die ou voortrekker kwam uit de Tarka, in de omtrekken waarvan vandaag het dorp Tarkastad is. Een aanzienlijk gezelschap vertrok met hem. Op weg sloten zich in de buurt van Colesberg vele burgers bij hem aan, waaronder Charl Cilliers met zijn vrouw en zes kinderen, Jan du Toit met zijn huisgezin, Jan Botha met de zijnen, drie huisgezinnen Kruger, acht huisgezinnen Liebenberg, vier huisgezinnen Broekhuizen, vier huisgezinnen Brits en drie huisgezinnen van Rensburg. De trek ging deur tot aan Vaalrivier, alwaar men zijn lager opsloeg. Van den kafferkapitein Makwana kreeg men aldaar een uitgestrekte strook lands in ruil voor vee en onder belofte van beskerming tegen Moselakatze.

Kort daarna reisde Potgieter met elf man noordwaarts om het land te beziën. Hij ging door tot aan Zoutpansberg. Onderwijl heeft Moselakatze het land afgelopen en ook Potgieters lager aan Voolrivier overweldigd. Niets dan verwoesting was er bij Potgieters terugkeer te zien. Maar gelukkig was de trek van Gerrit Maritz gekomen en zich te Thaba 'Nchu gevestigd. Toen Maritz vernam van Potgieters toestand zond hij wagens en ossen om de overgeblevenen van Potgieters trek te halen. En wat is

toen gebeurd? In plaats van terug te keeren naar de ou Kolonie besloot men om Moselekatze in zijn eigen kraal aan te vallen. Vooraf werd er een algemeene vergadering gehouden en wel op 2 Dec. 1836 om te besluiten over een toekomstige regeringsvorm. Een wetgevende vergadering van 7 werd gekozen, bestaande uit Gerrot Marthinus Maritz, Andries Hendrik Potgieter, Jan Gerrit Bronkhorst, Christiaan Jacobus Lieberg, Pieter Greyling, Daniel Kruger en Stephanus van Vuren. Ditzelfde lichaam zou tevens ook een gerechtshof wezen, waaraan Maritz landdrost en de anderen heemraden waren. Moselakatzé werd toen aangevallen en verdreven.

Potgieter keerde toen terug naar de Vetrivier en vestigde zich op een plek die hij Winburg noemde, naar de groote overwinning over Moselakatzé bekaald. Hij was dus de stichter van het oudste dorp in de O.V.S. zowel als in de Transvaal. Toen er echter jaloezie ontstaan tusschen Potgieter en Maritz, vertrok onze held over de Vaalrivier. En April 1837 kwam de trek van Piet Retief aan. Dadelijk werd Retief tot Commandant-Generaal gekozen. Er waren toen twee sekties onder de Voortrekkers, die van Potgieter en zijne aanhangers in Transvaal en die van Retief en zijn gevolg in de O.V.S. Potgieter mikte op de binnenlanden, en Retief op Natal om een haven te krijgen. Maar toch was daar Samenwerking tusschen hen, zoodat wij Potgieter in Natal vinden met een Commando na de moord van Retief, om te helpen. En toen na den slag van 16 Dec. 1838 Natal tot een Republiek werd verklaard, werd het land door Potgieter en zijne volgelingen bewoond, als een deel beschouwd van de Republiek, en was de Burgeraad die onder Potgieter gevormd werd niets anders dan een adjunct-raad van den Natalschen volksraad.

Na de edelmoedige anneksatie van Natal op den 12 den Mei 1843 werd het volgend edikt uitgevaardigd na-

mens den Burgerraad van Potchefstroom:—

“Wij ondergeteekenden representanten van den Burgerraad te Potchefstroom geven hiermede te kennen dat wij ons niet beschouwt onder zeker traktaat die getroffen zijn met Colonel Cloete omrede het buiten onze voorkennis is geschied. Wij ben ook niet genegen om eenige onderhandeling hoe ook genaamd met hare Majesteit in te gaan. Wij beschouwen ons nog vrij en onafhankelijk en zullen voortaan met ons eigen bestier en hopen van niemand gehinderd te worden. En ons bestier van de maatsrhappelijke burgers strek tot aan de wal van Grootrivier.

UEd's geeerde vrienden en landgenooten, als President J. W. Coller, A. H. Potgieter, C. J. Eloff, H. W. Wessels, L. Bredenbach, S. P. Janse van Vuren, S. W. van der Merwe, P. B. Botha, P. D. Jacobs, J. N. Grobler, P. F. Strijdom, L. de Jager, P. M. Bester, J. G. Vermeulen, W. C. Zwart, T. F. Theron, J. H. Grobler, P. J. Botha, J. A. Lombaard, P. Diederikse, C. H. Kruger, P. D. du Preez.

Dit was de geboorte van een zelfstandige Republiek in deze gewesten met Potchefstroom als hoofdstad.

Toen nu alle hoop verdwenen was om Natal te behouden en men aan alle kanten afgesneden was door Engeland, zocht Potgieter om met de Portugeezen in Delagoa Baai te onderhandelen. En het begin van 1844 trok hij met een gezelschap daarheen, doch hij kon van wege overtollige regens en de koorts niet deurkomen. De reis werd echter hervat aan het einde van 1844. Nieuwe moeilijkhede daagde nop, namelijk de dichte bosschen op de Portugeesche lijn waardoor men niet kon komen met de wagens, en de tzetzevlieg. Maar onze held had een wilskracht die alle begrip te boven gaat. Hij ging met eenige maanschappen te paard door tot aan Delagoa Baai. En na een afwezigheid van twee maanden keerde

sten Mei te Derdepoort, maar ook daar heeft onze held niet opgedaagd. Voor het laatst werd hij toen gedaagd voor den nieuwen Volksraad die in dien tijd werd gevormd, en die zitting heeft gehouden te Krugerspost in de derde week van September 1849. Maar ook aan deze oproeping gaf hij geen gehoor. Op den 24sten September van dat zelfde jaar werd toen door den Volksraad besloten om den Landdorst van Potchefstroom te gelasten om Potgieter en zes anderen voor het hof te brengen, om redenen aan te toonen waarom hij niet gedwongen zou worden om zich te onderwerpen aan de overeenkomst getroffen te Olifantsrivier op den 22sten Maart 1849. En verder wordt van de zaak niet meer gehoord. Het schijnt of men met dien ouden voorman geen raad had, en hem maar eindelijk aan zichzelf heeft overgelaten.

Intusschen werd Ohrigstad verlaten, omdat het daar te ongezond was, en vele burgers waren teruggekeerd naar Potchefstroom. Potgieter hield zich toen op in het Zoutpanbergsche. Met de Zandrivier Conventie van 1852 wou hij niets te doen hebben. Hij geloofde niet aan een onderhandeling met Engeland. Volgens zijn meening moest men maar wegblijven van de zee om niet door Engeland gehinderd te worden. Maar men had toch zijn medewerking noodig voor de Conventie. En hoe moest Hoofd Commandant A. W. J. Pretorius niet sukkelen om zijn samenwerking te krijgen! De Volksraad werd opgeroepen om te Rustenburg te vergaderen op den 16den Maart 1852 om het traktaat goed te keuren. Reeds op den 11den Maart kwam Potgieter onder Salutschoten Rustenburg binnen. Er haerschte de grootste spanning tusschen de Pretorius — en de Potgieter — partij. Het ergste werd gevreesd. Maar de algemeene wensch was om een verzoening teweeg te brengen. En tot eene verzoening is men gekomen. Treffend wordt deze gebeurtenis door J. Stroet beschreven:—

“Des nachts vergaderden enkele invloedrijke burgers en bewogen de Ouderlingen der gemeente om een ernstig gesprek met de beide Hoofd Commandanten-Generaals te houden, terecht, en daarvan alleen, een heilrijke uitkomst verwachtende.

De zon was nog niet geheel zichtbaar, toen de Ouderlingen zich naar de tenten van de Heeren Potgieter en Pretorius begaven. Beiden eerbiedigden hun verzoek en de bijeenkomst werd in de tent van eerstgenoemde bepaald. Het volk, daarvan onderricht, stond daar buiten bij elkander, in diepe stilte verbeidende, wat de uitslag zou zijn: vijandschap of broederschap, broedermoord ofbroedermin.

Eindelijk wordt de tent opengeslagen: de beide vaders van het volk staan met de handen in elkaar gesloten; de Bijbel ligt voor hen opengeslagen: een Godreihetlijkend gejuich van allen stijgt ten hemel en de liefde is in hun midden.”

Met eenparige stemmen werd het traktaat toen goedgekeurd en toch was er nog geen eenheid. Eindelijk vonden wij vier hoofd commandanten op het toneel — Pretorius, Potgieter, Joubert en Enslin naast elkander, en ook vier Republieken — Potchefstroom, Lijdenburg, Zoutpansberg en Utrecht. Pretorius heeft de verdeeldheid onder het volk diep gevoeld. Op den 23sten Juli 1853 is hij in den ouderdom van 54 jaar overleden, kort voor de opening van den Volksraad. Toen hij bemerkte dat zijn einde naderde, en niet den Volksraad weer zou ontmoeten, schreef hij den volgenden brief die den Raad word voorgelezen door Ds. Dirk van der Hoff op den 8sten Augustus 1853 :—

MAGALLIESBERG,

13 July 1853.

Aan den Edel Achtbaren Volksraad,

Ed. Achtbare Heeren!

Met welk verlangen heb ik uitgezien naar den dag van onzen naderenden bijeenkomst om met U te zorgen voor het opbouwen van onze Kerk en Stant, doch het heeft den Heere niet behaagd mij toe te laten in persoon met U tegenwoordig te zijn, daarom neem ik voor de laatste maal de pen op om eenige woorden tot U te schrijven, die ik graag mondeling aan U had willen mede deelen. Hoe lief hadden wij elkander toen, omsingeld door moeilijkheden, wij onze harten en begeerten aan elkander bloot legden, zonder eenige achterhouding, den een den andere met een oprechte hart raad gevende; welke zegen rustte er op alles wat wij deden, hoe trouw waren wij elkander alsof wij met een band vereenigd waren, ja zelfs zoo sterk dat daardoor zelfs de machtigste vijanden ons begonnen te vreezen. En nu moet ik Uw in mijne zwakheid nog een raad geven; beschermd uw Kerk, als de Christelijke Godsdienst onder U begint te kwijnen, zal uw Staat ten gronde gaan, en zal de zegen van uw land en volk afgenomen worden, zoodat gij niet in staat zult zijn in eenige zaak te slagen. Waakt en bidt dat de zaden van tweedragt geen wortel tusschen U schieten, roei ze bijtijds uit. Weest elkander in alles getrouw, wat gij ook ondernemen mogt doe dat met den Heere, roep zijne hulp aan, vraagt Hem om macht en sterkte, en de Heere zal Zijne macht in uwe zwakheid ten toon spreiden.

Ek heb mijne loopbaan geeindigd, moge de Heer mij rust van mijn werk geven, en in uw werk U zegenen. Mijn waarde broeders; nog eens vermaan ik U, ja ern-

stiglich waarskuw ik U, past op dat geen tweedragt onder U plaats vindt. Veel is nog ongedaan gelaten dat had gedaan moeten zijn. Helpt mannelijk den vooruitgang van de zaak der regtvaardigheid en wijkt niet af van het pad, als gij standvastig in het goede volhardt, zal de Heere uw werk zegenen, maar als gij in twisten vervalt, zal de vijand U den voet op den nek zetten, daarom vermaan ik U — waakt en bidt. Ik dank U hartelijk voor de standvastigheid en getrouwheid, die gij tot heden aan mij betoond hebt. Ja trouwe broeders, leiders van hen die onder U staan, moge de Almachtige God U beloonen voor uwe getrouwheid, en U nooit beschamen, de Heere zegene U in alles, de liefhebbende vader geve U wijsheid in alles, zoodat gij wijzelijk het volk des Heeren kunt leiden. Geprezen zij de God der verlossing die mij tot vandaag gespaard heeft, en mij zijne goedheid heeft doen zien, niet alleen in de onafhankelijkheid van mijn kroost maar in dat hij ons een dienaar des Heeren heeft gezonden die thans met U is. De Heere zegene hem ook zoodat hij rijkelijk de vruchten van zijn werk moge zien, daarvoor heeft de Algoede ons vrede met alle volkeren gegeven. Als gij in den weg des Heeren blijft, en uwe Godsdienst vasthoudt, zal Hij nog veel meer voor U doen. Laat daarom die Kerk niet ledig zijn, laat de predikant niet tot stoelen en banken spreken. Mijne broeders — ten slotte vermaan ik U, wanneer het den Heere behaagd heeft mij van onder U weg te nemen, laat niet toe dat tweedragt onder U heerscht, kiest oprechtelijk en eenparig wien gij wilt, of weest onderdanig aan degenen die ik U aanbeveel, weest niet hoogmoedig maar vreest. De eeuwige God zegene U van uit den hemel, moge de aarde hare vruchten voortbrengen en ze U niet onthouden tot het einde der dagen.

En gij mijn broeder die mij opvolgen zult, leidt Gods volk in nederigheid en in manselijkheid. Weet dat

den Heere van uit den hemel op U zal nederzien. Vraag hem U Zijne zegen en zijn bijstand en hij zal U opbeuren. Doe niets voor uw eigen verhooging, maar laat in alles uw doel zijn de glorie van God en het welzijn van land en volk.

Dit is de wensch, dat de bede, van uw dienaar en broeder.

A. W. J. PRETORIUS.

De opvolger van Pretorius was zijn zoon Marthinus Wessel Pretorius, die den naam van President heeft gekregen, en die lang een ingezetene van Potchefstroom was, maar die later Pretoria, naar hem genoemd tot hoofdstad van Transvaal heeft aangelegd. De woning van President Pretorius was het huis van Mev. McLagan nu. Nadat de Heer Pretorius heeft afgetreden als President, is hij weer te Potchefstroom komen wonen en hier is hij ook gestorven.

Kort voor Andries Pretorius en wel in Maart 1853 is ook onze Potgieter overleden. Volgens overlevering heeft hij naderhand veel aan water geleden. Of hij aan water dood is weten wij niet. Volgens een andere overlevering is hij op een jachttocht door de kaffers van Mapela te Marong vermoord. Hij zou door de kaffers afgeslacht zijn geworden en zijn huid zou opengespalkt zijn geworden. Zijn lijk zou echter gevonden worden zijn en te Schoemansdal de hoofdstad van Zoutpansberg begraven zijn geworden. Hoe het ook zij, Potgieter heeft een eerezuil verdiend.

Met al de fouten en gebreken van dezen grooten stichter van ons dorp, zal het toch uitstekend wezen als er meer van den geest van Andries Hendrik Potgieter gevonden werd op het dorp naar hem genoemde. En zal het uitstekend wezen als de bewoners van Potchefstroom een gedenkteeken ter eere van hem hier willen oprichten.

President Kruger heeft eens aan mij gezegd — “Ek wil niks met julle Potchefstroomers te doen hê nie, want al die ergernis in die land het hier bij julle begin”. Als dit zoo is dan is het zekerlijk niet daaraan te wijten dat er te veel van ou Potgieter in ons is, maar te min, want ou Potgieter heeft altijd kort proces gemaakt met een moeielijkheid. Maar wat President Kruger zekerlijk op het oog heeft gehad was de burgeroorlog van 1862 die eigenlijk hier begonnen was. En zooals wij weten heeft de ou President 't maar warm gekregen met dien oorlog, die grootelijks ook door zijn toeden tot een einde werd gebracht. Ook de oorlog van 1880-1881 heeft Potchefstroom tot een van de uitgangspunten gehad. Wie denkt, in dit verband niet aan Veldkornet Piet Bezuidenhout met zijn bont pard, die zijn wagen voor het landdrost-kantoor hier heeft weggehaald. Rariteiten van dien tijd zijn het oude Engelsche fort in ons dorp, en de ou Grietje kanon, die volgens overlevering “één koël kon schiet wat een mens altijd weer kan gaan haal en gebruik”. Ou Griet is nu meen ik in Pretoria, maar zij behoort hier te wees voor onze Bibliotheek in gezelschap van hare vrienden uit den lateren tijd.

Ook met den driejarige oorlog was Potchefstroom een voornaam Centrum, en tot lang daarna nog was het een voornaam militaire Centrum. Wie denkt niet aan het Engelsche kamp daarboven op de bult. Maar dat kamp is verdwenen en weldra zullen de gebouwen daar misschien voor betere doeleinden gebruikt worden. Mochten al de sporen van dien oorlog toch uit ons midden verdwijnen. King Edward Straat behoort weer Kerkstraat te wezen, met alle respekt voor den persoon wiens naam aan die straat werd gegeven, evenals Milner Straat al bare ouden naam van Kruger Straat heeft teruggekregen. Deze vreemde namen zijn genoeg om de beenderen van onzen ouden stichter in beroering te brengen. Wij moeten daar-

op staan dat de ou voortrekkersnamen blijven in ons dorp, want ons ou dorp heeft een voortrekkersnaam waarop wij trotsch kunnen zijn.

Kerkstraat heet zoo omdat het eerste kerkgebouw aan die straat werd gebouwd, en wel het kerkgebouw van de Ned. Gerf. Kerk, dat gestaan heeft op den hoek van het huidige Hervormde kerkplein vlak voor het Kings Hotel. Veel later zijn de Gerf. de Episcopaalsche en de Wesleyaansche kerken aan dezelfde straat gekomen. In de dagen van het eerste Hollandsche kerkgebouw was het veld nog maar zeer woest, en het dorp niet minder. Een van de oudste ingezetenen van ons dorp die nog leeft, namelijk Mev. Wed. C. L. Olen verhaalt hoe een Zondag morgen toen de dienst aan den gang was in de kerk, een zwerm bijen de kerk inkwam net onder het zingen van het tweede gezang, en spoedig de plaats van de gemeente heeft ingenomen. Met de grootste moeite moesten de indringers den volgenden dag eerst verwijderd worden. Hun eigenlijke vergaderplaats was in den preekstoel. In die dagen waren de leeuwen net zoo volop rondom het dorp als de honden nu. De tijgers hebben de plaats ingenomen van onze katten. En elanden quaggas, zeekoeijen, koedoes, blesbokken en springbokken waren de hazen van dien tijd, en de struisvogels de patrijzen. Heerlijke ou tijd!

Een van de oudste dokumenten in verband met ons dorp, die nog bewaard zijn gebleven, is een kollektelijst, een kollekte-lijst voor het bouwen van de oudste kerk. Het luidt als volgt :—

Potts-cheffstroom,

Nov. 1 - 1841.

Waarde Broeders Landgenooten en mede Leematen der Hervormde Kerken benevens alle Christelijke Kerken van Zuid Afrika. Wij ondergeteekenden van deze

bewoonde waereld Deel wenden ons met eene Christelijke verzoek aan elk en een iegelijk die zulks ter harte mogte gaan en een deel wenschte te hebben door een Gesticht alhier op te richten alwaar wij onze God en Schepper van 't geheelal in kunnen dienen, opdat wij door een opregte harten uit genade het eeuwige gelukzaligheid mogte beerven.

Zoo dan Broeder en Vrienden zij het U allen keme-lijk hoe wij hier in deze landstreek zij geraken en door de Heijdensche Bloed dorstige aardsche Tijranne zijn gereineerd geworden zoo aan goed als bloed en op dien wijze zeer verarmd is geworden. En nu niet in staat zijnde van onze zijde alleen een Kerk of zoodanig gesticht te doen bouwen is dus de reden dat wij ootmoediglich verzoek dat elk en een iegelijk hunne behulpzame hand wilde bieden te geven van hunne vermogen hoe gering het ook zij, met alle dank zal worden aangenomen. En worden de Broeders en Vrienden verzocht welke daartoe genegen is iets geven als dan dezelve aan den Broeder en Vriend Johannes Hendrik Schoeman af te geven.

H. Potgieter Comdant, P. J. van Staaden Kerke-raad, G. G. Krieger Veldkornet, N. Grobler Veldkornet, J. S. J. van Rensburg Veldkornet, P. J. Lou Landeros, Heenraden — F. C. Eloff, W. A. Dupelisie, M. C. Jakobs, R. P. du Tooid, G. S. Maree."

Het blijkt dat deze lijst is uitgegaan een paar we-ken vóór het verschuiven van het dorp, en dat men ook heel voorspoedig was met het insamelen van fondsen want reeds op 4 April 1842 was het kerkgebouw voltooid.

De eerste geordende leeraar die Potchefstroom heeft bezocht was de Amerikaansche zendeling Daniel Lind-ley, die zich bij de trekboeren heeft gevoegd. Van 1846 1847 heeft de e Godsman onder de enigrante boeren ge-arbeid. De oudste registers te Potchefstroom dragen ook zijn naam. In 1847 werden de WelEierw. A. Muray van

Gaafreinet en P. K. Albertijn van Prins Albert en de Ouderlingen Pienaar en du Toit door de Kaapsche Kerk gezonden om de omigranten benoorden de Grootrivier te bezoeken. Aan het einde van 1848 werden de Wel-Eerw. Dr. William Robertson van Swellendam en Philip Ediard Faure van Wijnberg gezonden. Ook hunne namen komen voor op de oudste registers. Op den 12den Maart 1849 werd wijlen Dr. Andrew Murray aangesteld tot leeraar van Bloemfontein. In den aanvang was hij ook belast met de Consulentsgemeenten van Smithfield, Fauresmith, Potchefstroom, Rustenburg en Lijdenburg. Welk een werkkring? In 1849 werd de gemeente Potchefstroom gesticht.

In 1848 schreef de Kerkeraad van Potchefstroom aan de Synode der Moederkerk:—

“Wij verzoeken de Synode ons toch niet te willen vergeten, maar dat onze gemeente toch altijd in verband met de Synode mogte staan”. De brief was geteekend door H. S. Lombaard Landdrost, F. G. Wolmarans en D. Jacobse (Ouderlingen) en C. A. Bothma, W. J. Badenhorst, S. P. Viljoen en S. P. Strijdom (Diakenen).

Van Magaliesberg schreef men aan de Synode:—

“Ach: mogt de dag toch niet verre verwijderd zijn dat ook wij een waardige Herder des Heeren onder ons mogten zien verschijnen om voortdurend onder ons werkzaam te zijn, en indien wij dan mede als eene gemeente onder de Zuid-Afrikaansche Hollandsche Gereformeerde Synode opgenomen en bestuurd mogten worden, dan, ja dan zouden wij nog weder hope krijgen, de zon des vredes en des geluks ons weder op nieuw beschijnen zoude”.

Deze brief was geteekend door A. H. Potgieter Hoofd Commandant, G. J. Kruger, Commandant A. W. Pretorius, H. F. Bührmann, N. J. T. Basson, P. Minnaar, Z. van Wijk, J. H. Grobler. (Veldkornetten) S.

J. Kruger en P. S. van Staden (Ouderlingen) en C. J. Kruger en J. F. Schutte (Diakenen).

In 1852 werd de Transvaalsche Kerk ingelijfd in de Ned. Gerf. Kerk van de ou Kolonie.

De eerste gevestigde predikant van de Transvaal, met standplaats Potchefstroom was Ds. Dirk van der Hoff, die door de Kaapsche Kerk werd gelegitimeerd in Maart 1852, en in het begin van 1853 alhier werd bevestigd door ouderling F. G. Wolmarans.

In het Notulenboek getiteld — "Handelingen van de Algemeene Kerkvergadering der Ned. Gerf. Kerk in de Z.A.R." waarvan Ds. van der Hoff Scriba en ouderling F. G. Wolmarans Voorzitter was, lezen wij onder datum 8 Augustus 1853 het volgende:—

"Wij ondergeteekenden leden der algemeene Kerkvergadering van de Ned. Gerf. Gemeenten in de Z. A. Republiek zitting houdende te Rustenburg 8 Augustus 1853, hebben in deze onze vergadering als wettig geordende leeraar der voorn. gemeenten erkend en aangenomen gelijk wij erkennen en aannemen bij deze den WelEerw. Zeer Gel. Heer Dirk van der Hoff tegen genot van een jaarlijksch traktement van £225 of 3000 K. Rijksd. benevens vrije woning, door den Edel Achtbaren Volksraad aan Z. Eerw. toegekend volgens besluit van Maart 1853 en per missive dato 19 Maart 1853 aan Z. Eerw. meegedeeld".

Dit besluit werd genomen omdat er bij een zeker sektie der bevolking ontevredenheid was met Ds van der Hoff.

Op dezelfde Synode werd met eenparige stemmen besloten — "Geen andere Kerkgenootschappen hier toe te laten dan de Nederd. Gereformeerde."

Op den 22sten November 1853 werd namens den Transvaalschen Volksraad en den Geeimbindeerde Kerke raad van Potchefstroom besloten om aan de Kaapsche

Synode te berichten — “Dat zij zich beschouwen als een onafhankelijke Kerk, onder hun eigen bestuur”.

In onze handen is een stuk getiteld :— “Eere stem uit Mooirivier aan de leden der Nederduitchee Gereformeerde Kerk in de Hollandsch Afrikaansche Republiek, en geteekend door den Kerkeraad van Mooirivier op den 27sten Dec. 1855. Ook een brief van den Kerkeraad van Mooirivier d.d. 26sten Nov. 1855 aan de gemeente Lijdenburg, haar berispende omdat zij niet van onder de Kaapsche Synode wou uitgaan. Het schijnt dus of de naam Mooirivier toen bij proferentie werd gebruikt in plaats van Potchefstroom. Vandaag herleven deze twee namen weer naast elkander in een ander vreemd verband.

Op een stuk geteekend door Ds. D. van der Hoff en getiteld —

“Bekendmaking aan de Nederduitsch Gereformeerde Gemeenten in de Zuid Afrikaansche Republiek” omtrent zekere kerkwetten en gedateerd Mei 28 - 1855 komt de naam voor — Potchefstroom gezegd Mooirivier.

Onder onze oogen is nog een Kollektelijst gekomen. En wel de kollekte-lijst voor het bouwen van de kerk die vandaag nog staat op het kerkplein van de Herv. Gemeente. Het stuk luidt als volgt :—

“Kerkelijke Bekendmaking.

De Eerwaarde Kerkeraad van de Nederduitsch Gemeente te Potchefstroom, uit hoofde van het getal harer leden, de noodzakelijkheid in ziende om een grootere kerk alhier te doen bouwen, heeft tot dat einde eene bouwcommissie benoemd, bestaande uit de volgende Heeren: F. G. Wolmarans jr. (Ouderling), J. Booysen, B. Uys en P. Pienaar (Diakenen), de Heeren J. Steyn, J. Furstenburg, B. J. Liebenberg en H. S. Lombaard

leden der gemeente, zijnde deze laatste heer als penningmeester aangesteld.

De Kerk zal gebouwd worden op het midden van het Kerk-plein — de oude Kerk zal voor school gebouw ingericht worden.

Al de vrienden zowel in de Kolonie, Vrijstaat als hier worden bij deze vriendelijke uitgenoodigd hunne milde geldelijke bijdragen tot dat nuttig werk te willen verlenen, waarover de Heere zijn zegen gebiede!

Aanstaande Zondag zal de eerste inzameling van geld, als buitengewone Collecte, in de Kerk geschieden.

Maandag den 25sten April en vervolgens zullen in teekeningslijsten rondgaan.

Menschen die van buiten gelden willen afzenden, tot het bouwen der Kerk, kunnen die adresseeren aan den penningmeester bovengenoemd. Van alle inkomende gelden zal naderhand verslag gedaan en in de Staatscourant kennis gegeven worden.

D. VAN DER HOFF.

Herder en Leeraar van de Nederduitsch Gereformeerde Gemeenten in de Zuid-Afrikaansche Republiek, standplaats Potchefstroom 19 April 1859.

Hieruit blijkt dat de naam Mooirivier toen niet meer werd gebruikt.

Het schijnt alsof dit kerkgebouw aan het einde van 1860 is voltooid geworden. Het oude gebouw werd toen voor een school gebruikt. Met scholen werd hier begonnen kort na de aankomst van Ds. van der Hoff. Hij heeft blijkbaar veel geijverd voor de opvoeding. Zoover wij konden naspeuren was de eerste eigenlijke onderwijzer te Potchefstroom, die ook voorlezer van de gemeente was, de Heer H. van der Luiden. Deze werd opgevolgd door den Heer Grimm, wier kinderen vandaag nog in ons distrikt wonen. Daarna waren de Heeren Ludorf

en Louis onderwijzers alhier. Een Engelsche school werd ook later begonnen door den Eerw. Jeffries van de Westleganshe Kerk. Voor de aankomst van den Heer van der Linden en ook daarna bestonden er ook private scholen. De Heer P. Diederikse was een Catechiseermeester van groote befaamdheid reeds op het oude dorp. Van de eigenlijke gouvernements meester heeft men maar min gehouden in dien tijd, omdat zij de kinders te veel in de letter hebben onderwezen en te min uit den Bijbel. Maar die Catechiseermeesters waren ook meesters! In 1887 nog moest ik een inspekteeren, om uit te vinden dat Meneer de kinders net deelen van den Bijbel uit het hoofd laten leeren en laten zingen op het hoogste kerf. En Meneer werd nogal door den Staat gesubsidieerd.

Dat het met den onderwijzer Van der Linden niet allerbest was gegaan blijkt uit de Geref. Kerkbode van 17 Februari 1855, het orgaan van de Ned. Geref. Kerk. Er werd namelijk een „Opvoedkundig Instutuut” te Rooienberg, Umvoti, Natal, geopend, waarvan wij in de Kerkbode lezen: — „Nadat het bestuur was gekozen, wendde het zich tot onzen Leeraar met verzoek om voor een onderwijzer te zorgen, en, door eene liefelijke beschikking van Gods voorzienigheid, werd hem als met den vinger den man aangewezen, voor dezen gewigtigen werkkring bestemd, want een dag of twee na de ontvangst der letteren van ons Comité, werd hem een brief van den Heer H. van der Linden, van Potchefstroom, Transvaal, ter hand gesteld waarin de schrijver de treurige omstandigheden in het kerkelijke en burgerlijke achter den berg bekend maakte, en Dr. Faure dringend verzocht om naar eene betrekking voor hem uit te zien in Natal.” De Heer Van der Linden werd toen aangesteld als onderwijzer van het „Opvoedkundig Instituut” van Umvoti. En toen kort daarna de hoeksteen van een nieuw gebouw voor het In-

stituut werd gelegd lezen wij in dezelfde Kerkbode:— „Onmiddelijk hierop hief de onderwijzer Van der Linden aan Psalm 118 v. 11, zonder dat psalm en vers door iemand werd opgegeven.” Het was blijkbaar een verlossing voor den Heer Van der Linden om van Potchefstroom weg te komen. Zijn opvolgers hebben hier beter geaard.

Dat het op kerkelijk gebied hier maar treurig gesteld was blijkt ook uit een brief van den Heer C. Hiddingle, die door de Amsterdamsche Commissie werd gevraagd een onderzoek in te stellen naar den godsienstigen en kerkelijken toestand in Transvaal, en die op 2 Februari 1856 hier te Potchefstroom was aangekomen. Hij schrijft:— „Tot Potchefstroom (Mooirivier-dorp) bepalen zich de dienstverrigtingen van den Predikant Van der Hoff. Zijne gedragingen zijn ten opzichte van de leden der Kerk, als ten aanzien der kerkelijke aangelegenheden, hebben verre het meeerndeel der gemeente van hem vrwijderd. Einde-lijk zette de Heer Van der Hoff de kroon op alle deze dwaasheden, door zijn predikambt neer te leggen. Zijn bedanking werd tegen zijn verwachting aangenomen, hij trad terug, beleed zijn mispas, verzocht om het gebeurde als niet geschied te willen aanmerken, onderwierp zich aan de betaling eener boete van 100 Kaapsche Rijksdaalders en aanvaardde opnieuw zijne bediening. Het getal zijner aanklevers kromp in, en de kerk kwijst voort in een nog ongelukkiger toestand dan voorheen.

In 1868 is Ds. J. P. Jooste predikant geworden van Hartebeestfontein en Potchefstroom. Zijn Kerk alhier was de zaal waarin wij heden vergaderen. Zijn pastorie heeft gestaan waar ons Ned. Herv. of Geref. Kerkgebouw nu is. Met den oorlog van 1880—1881 is er een einde aan deze pastorie gekomen, en zoo ook aan den diensttijd van Ds. Jooste te Potchefstroom.

Het eerste zendingswerk te Potchefstroom werd gedaan door den broeder Frederik Weyers met treurige gevolgen.

De Heer Weyers werd door een zwarte vrouw, die ernstig ziek was, verzocht om haar te komen bezoeken. Hij deed dit en bad met haar. Het gevolg was dat hij voor den Landdrost en Heemraden werd gedaagd en met 340 Rijksdaalders werd beboet. En indien hij nalatig zou wezen in het betalen van de boete zouden zijne bezittingen van Gouvernementswege verkocht worden. De Landdrost was de Heer Hans Steyn. Het wordt niet gezegd wie de Heemraden waren, alleenlijk staat vermeld dat de twee Heemraden Abraham Bosman en Lombaard tegen dit vormis hebben geprotesteerd.

De reden waarom onze dorpserven voor het algemeen niet in een rechte lijn liggen met elkander is, volgens de verklaring van een van de oudste ingegetenen van Potchefstroom, wijlen den Heer J. S. Joubert, het feit, dat een zekere heer Maree, die belast was met de opmeting van het dorp, zich moest bedienen van riemen, die snachts van wege de dauw wat rekten en overdag weer krimpden. De erven 'smorgens vroeg gemeten waren dus ietwat grooter dan de erven later in den dag gemeten. De eerste eigenlijke landmeter hier was de Heer M. A. van den Hoff, broeder van Ds. v. d. Höff.

De groote uitgestrektheid van ons dorp heeft het altijd lastig gemaakt voor de dorpsaithoriteiten om de Straten in behoorlijke orde te brengen, en daarbij komt nog de gelijke ligging van het dorp en de geaardheid van den grond. Meer dan eens heb ik wagens zien vastliggen tot bij de naven in de Kerkstraat. En dit gebeurt vandaag nog in meer dan een van onze zijstraten. De Stadsraad die een behoorlijk stel straten kan verschaffen voor ons dorp moet nog geboren worden.

De oudste grondbrief uit ons dorp die nog bewaard wordt in het archief luidt:—

“Ik de ondergeteekende de reg die ik te vragen heef

op de Colonie van een erf van Potchefstroom overgelaten te hebben aan den Burger Aderjan de Lange.

Ik ondergeteekende,

Frederik Du Plessis.

Burten Straat No. 12"

Zouder datum en zouder de handteekening van getuigen!

En op hetzelfde dokument komt onderaan voor:—

"Ik ondergeteekende overgetransporteerd te hebben aan Hendrik Lourens Janse van Vuure,

Als getuige,

Corneluis J. Smit.

Een ware Copij."

Ook zouder datum en wat nog meer is zouder den naam van den overmaker. Waarom de getuige heeft geteekend gaat mijn begrip te boven. En waar Buyton Straat wsa moet nog later ontdekt worden. Misschien is die Straat met een latere uitbreiding van het dorp een Binnen Straat geworden, zoodat de naam niet meer passelijk was.

De eerste Landdrost van Potchefstroom was de Heer P. J. Lou. Zijn opvolger was waarschijnlijk de Heer H. S. Lombaard. En na hem de Heer Hans Steyn. Daarna waren nog landdrosten de Heeren Grimbeek, David v. d. Hof, broeder van Ds. v. d. Hoff, C. Bodenstein, Dr. Otto A. Goetz, J. Kock en D. Tom. Een lange lijst! Maar landdrosten werden door het publiek gekozen en door het publiek afgezet wanneer zij eenigzins onbevredigend waren. Prokureurs vanden ouden tijd waren de Heeren Dan Steyn met een afarm, zoon van Landdrost Steyn, Marthinus Gouws, F. Munnik, F. Kleyn en van Eck. Prokureurs hebben niet zo goed geaard hier toen, want, wegens geldschaarschte, en omdat de Landdrosten toen

niet zo diep in de wetten gingen, was elk een maar gemakkelijkelijk zijn eigen pleitbezorger.

Landdrost David van der Hoff moest een eigenaardige wetsgeleerde geweest zijn. Het wordt van hem verteld dat toeneens een ietwat moeilijke zaak voor hem heeft gediend, hij, na de pleidooien van twee geleerde prokureurs, zou gezegd hebben: — “U heeft mij met uw Romeinsch Hollandsch Regt en andere wetten totaal doormakaar gemaakt zoodat ik nu geen kop of staart van de zaak begrijp. — ik wijs de zaak van de hand”. Maar de heeren prokureurs waren heelemaal onvoldaan met deze uitspraak. En toen een van hen, natuurlijk! vroeg — “Maar Ed. Achtbare Landdrost hoe dan met de kosten?” zou zijn antwoord geweest zijn — “Dit kan U zelf ondermakaar recht maken, maar ik doe er waarin ik niets toe”. En daarmede moest men maar tevreden zijn.

Landdrost Hans Steyn echter was zijn baas. Hij leefde nog in de dagen toen geleerde prokureurs maar schaarsch waren, en daarom waren zijne uitpraken nooit in kwestie getrokken. Maar voor het overige! Toen hij agetreden was, of op een andere manier van den stoel was afgekomen, en toen hij op een plaats boven langs Mooirivier heeft gewoond, werd hij eens gedagvaard voor winkelschuld. De baljuw, de Heer G. van Dam, die mij dit zelf heeft verteld, werd uitgezonden om zijn goed op te schrijven. Toen de Heer van Dam hem zeide wat zijn missie was zei de Landdrost aan hem — Matje neem nou mijn raad aan: laat staan die dinge en gè pad anders zal dadie ou Sanna ver jou laat spat”. Onverrichter zake moest van Dam teruggaan. En van de zaak werd niet weer gehoord.

Op een vergadering in verband met de anneratie oom Hans verschenen met zijn batje onderte boven aange trokken. Hij stond op en zei nagenoeg — “Julle zien ik het mijn batje onderstebo aan, nou net zoo is dit met

die land en met die regeering wat julle nou het —" en daarop stapte de ou Heer uit de vergadering.

Het was gedurende den diensttijd van dezen Landdrost dat de volgende bepalingen weren neergelegd en aangeplakt aan de deur van het hof :—

"Iemand met een wandelstok of zambok of zweep in het hof verschijnende zal met 4 rijksdaalders beboët worden.

Iemand met een pijp of pruimpie in den mond en spuigende op de vloer krijg 5 rijksdaalders op zijn kwas.

Iemand die geraas maakt of den landdrost moveert of hindert krijgt een maand in de tronk of 25 rijkdaalders".

De eerste tronk was aan de Retief straat recht voor de Geref. Kerk. Later werd de tronk verschoven maar de Ritiefstraat achter het huis van den Heer Fleischack. Het landdrosthof was op het marktplein recht over de oude Bier brouwerij. De residentie van den Landdrost was het huisje vlak over Eerw. Kohl.

Maar later was het te dol geworden met Landdrost Steyn. Hij was erg ontevreden geweest met de Engelsche Regering na de annexatie. Eén dag is hij koelbloedig gekomen — hij woonde toen in 't dorp — en heeft bij de vlag afgescheurd bij 't Landdrostkantoor en naar zijn huis weggenomen en daar onder zijn bed geborgen tot groot vermaak van 't publiek. De Heer Steyn werd toen opgepakt, want hij was ongewapend, en in den tronk gezet tot nog grooter vermaak van het publiek. En toen hij eens in den tronk was weigerde hij beslist om weer uit te komen, toen zijn tijd verstreken was. Eindelijk is dit met groot moeite door tusschenkomst van zijn vrouw geschied. En toen was men niet meer zoo verlangend om oom Hans achter de tralies te zetten.

Landdrost Otto was een uitstekende racesjager. En toen hem eens een zoontje werd geboren, liet hij dit

als volgt adverteeren: "Een klein jockie is aangekom op Potchefstroom".

De heeren Landdrosten waren prettige menschen in die dagen! Maar het publiek wou het zoo hebben. Het publiek was opgeruimd en zijn Landdrost moest zich schikkingen want hij was dienaar van het publiek.

Een beroemd personage van den ouden tijd was Daniël van Vuren, bijgenaamd "ou Bobejaanpaal", de laksman van het dorp, die in hoogte, ten minste uitmuntte boven al zijne Stadgenooten, en die wegens zijn ambt en houding een ware vogel verschrikker was voor het jong geslacht. En toch was men onverschrokken en manhaftig, want de gewone geschillen onder makkaar werden kortweg met een vuistgevecht uit den weg geruimd. En de beste bakleier was ook de held van het dorp. Van konstabels heeft men ook dan niet veel geweten in die dagen.

Ou Oom Hermanus Steyn, de ou koster, van 35 jaar geleden, is voor meer dan een in ons dorp nog welbekend. Wat hij was van Landdrost Steyn staat niet vermeld in de archieven. Maar dat oom Hermanus ook een eigenaardige man was lijdt geen twijfel. Toen ik als jong predikant een 30 jaar en 6 maanden geleden mijn eerste verschijning heb gemaakt bij de Kerk, en toen een paar vrienden mij hebben opgehouden voor de Consistorie-kamer om mij te groeten enz. kwam oom Hermanus uit en zei — "nie voor die kerkdeur staan nie inkom of weggaan". Maar oom Hermanus wist niet wie ik was. En toch heeft de ou koster niet later apologie gemaakt toen hij het heeft uitgevonden. Integendeel kon ik altijd op zijn aangezicht lezen dat hij heel voldaan was met de eerste berisping mij toegediend. Wat mij altijd heeft getroffen van dezen ouden Koster was het kort en zakelijk proces dat hij kon maken met een hond in kerk, en de flinke manier waarop hij kon handelen met

een huilend kindje. Een manel heeft hij niet gedragen maar toch ontbrak het hem nooit aan waardigheid. Voor de katschisatie voor de aanneming begon heeft oom Hermanus al de jongelui geplaatst en ze met vreeze en beving vervuld voor het naderhand onderzoek. Over het algemeen hadden jonge menchen de grootste vrees voor den ouden Koster. Koster was hij lang en koster was hij gebleven tot in den grijzen ouderdom.

Andere Kosteren onder wie ik gediend heb in mijn jongelingschap waren Bill Murray die als klokluider ongeevenaard was en Hendrik Reyneke die erg geplaagd was met schrikkerigheid. In de kerk van Ds. Joote was een van de oudste kosteren G. H. J. L. etc. De klok door hem geluid hoort men nog elken Zondag van uit de toren van de Vereenigde kerk. Een ander kan leter een oordeel uitspreken over de huidige kosteren van de vier Hollandische kerken hier. Een ding is zeker dat Potchefstroom nooit is geplaagd geweest met verwisseling van kosteren. Alleenlijk ziet men maar in de notulenboeken van kerkeraden dat kosteren steeds hebben gevraagd om een verhoging van salaris.

Een van de oudste dokters van ons dorp was Dr. Bernardus Poortman Daar waren dokters voor hem en na hem — halve dokters en heele dokters — maar Bernardus Poortman en zijn pillen waren onvergetelijk geworden. Zijn koorst middel was minder beuoemd. Maar toch zijn beide vandaag nog toovermiddelen voor meer dan een. Poortman was een trouwe kerkganger en dit was Dr. Kan ook. Dit kan echter niet gezegd worden van de andere dokters uit den ouden tijd zoals Dr. Quin, Rutherford, Woeite en Bird. Dr Poortman had een waren strijd op zijn ouden dag. Hij kon 't namelijk niet recht krijgen dat zijn ou klanditie zoo achter de nieuwe dokters aanlopen, en zoo maar bij winkels in plaats van hun ouden weldoener medicijnen gaan krijgen.

Sprekende van ou Potchefstroom, mogen wij niet nalaten om gewag te maken van de eerste Courant in het land, die hier uitgegeven werd en wel in Julie 1848, en genaamd de Emigrant, die later ontwikkeld is tot de Potchefstromer. De Potchefstromer is al lang van het toneel verdwenen, en zo dikwijls men van deze ou Courant spreekt denkt men nog aan den editeur daar van namelijk den Heer Jan Borrius, die groote diensten aan het land heeft bewezen met zijn Courant en drukkerij vooral in den oorlog van 1880 - 1881. Later is een Engelsche krant genaamd de Potchefstroom Budget, een tijdlang onder den G. M. Slade, verschenen. Deze twee kranten hebben hemelbreed van elkander vereshild in de politiek. De geest van deze twee bladen leeft vandaag nog voort in ons midden, en die geest wordt al levendiger, en is onsterfelijk, ten minste wat betreft den geest van oude Emigraat en haar dochter De Potchefstroomer.

Hotels waren er twee welbekende in de eerste dagen van ons dorp: de "Blue Post" van Mrs. Jenkinson, nagenoeg waar het kantoor van den Heer F. P. Crots nu is ; en het "Royal Hotel", dat toen onder een graslak was, van den Heer George Coulson. Deze twee hotels hadden natuurlijk ook publieke drinkplaatsen. Andere warmmaak plekken waren die van Jeffries (natuudlijk niet de eerste Weslegaansche predikant) en Hamilton op den hoek van Retief en Kerktraten; die van den Heer Santana schuins over het Royel Hotel; een waar de winkel van den Heer Green nu is aan de Potgieter Straat; die van den Heer Buttner naast de pastorie van dien tijd; en die van den Heer Piet Pretorius recht over den ouden Boerenwinkel. Potchefstroom is dan ten opzichte van bars niet vooruit gekomen. En wat de aanloop bij die oude kroegen betreft zegt een ouden expert in die dingen, die vandaag nog leeft, dat die net zoo groot was als wat

wij aantreffen bij de hedendaagsche warme restaurants. Koffie huizen en koekwinkels waren niet in tel in den ouden tijd. Bij al de drinkplaatsen was er ook een biljart-tafel. Biljart was een van de grootste vermakelijkheden van die dagen. Later is de tooverlantaren gekomen en ook een Circus van den Heer Santana die de "Bar" heeft gehad. Van dezen Circus zegt onze stadsgenoot de Heer A. J. Zinn, die toen in zijn prille jeugd was, dat die net zo goed was als de Circus van Pagel. Danspartijen waren meer van een privaten aard. Dat de ou menschen gezelliger en vermakelijker waren dan heden ten dage het geval is worden door al de ou menschen die vandaag nog leven volgehouden.

De lokatie bij ons dorp is maar van lateren tijd. In de ou dagen heeft het volk tusschen de blanken gewoond, maar er waren niet zoo velen. Het oude kerkhof van de kaffers was in de laagte bovenkant het dorp waar de wasscherij nu is.

De oudste winkel bezigheden waren die van den Heer Schubart aan de Retief Straat recht over de Gerf. Kerk; die van den Heer Goetz waar het Queens Hotel nu is; die van den Heer Chevalier Forssman op den hoek van Lombard en Kerkstraat, die van de Heer Reid en Pavey, begonnen in 1850, waar het Kings Hotel nu is; en die van de Heeren Vergotini en Kleyn op den hoek van Wolmarans en Kerkstraten. Later en wel in de zestigen was de winkel van den Sevigie, grootvader van onzen Glen Scorigie gekomen. Nadat Ohrigstig was verdwenen was Potchefstroom weer de grootste handelplaats van de Transvaal. De handel bestond grootendeels in ruiling. De groote ruilartikelen van de oude boeren waren ivoor, struisvederen, vellen, tabak enz.

De Heer Chevalier Forssman, een Zweed, was een man met een grooten ondernemingsgeest. Hij was de eerste man die een Arbeidskolonie heeft begonnen in deze

gewesten. Hij ging een aantal Zweden halen en plaatste ze op de plaats Skandinavia, regt over Hoogekraal in den Vrijstaat. Van de arbeidskolonie is niets gekomen maar de geïmporteerde Zweden waren hier gebleven en zijn een grooten aanwinst voor het land. Onder hen was de Heer Anderssen, die vandaag nog leeft, en zijn vrouw; de Heer Smitsberg die uitgekomen is als looier voor de kolonie en die later de welbekende zoolman van Potchefstroom was; de Heer Longrin; en de Heer Carl Ludwig Olen. De meesten dezer immigranten hebben met hun huwelijk gewacht totdat zij hier aangekomen waren; en zij hebben Afrikaansche vrouwen voor zich gekozen. De nakomeling van deze ou Zweden zijn over het algemeen van onze wakkerste Afrikaners.

Ons dorp is nou 78 jaar oud. Dit is betrekkelijk gesproken maar juig. En welke vorderingen zijn niet reeds gemaakt! Gaat het zoo aan dan zal de ou plek op haar 100ste jaar ontwikkeld zijn tot een sted. Wij zijn nu al te groot voor een dorp en te klein voor een tad. Of zooals de vader eens van zijn halgeleerde kind heeft gedegd — "te groot ver 'n servet en te klein ver 'n tafellaken". Mocht het met ons dorp wezen zooals met onzen Wilgeboom die bij het kappen steeds weliger groeit en sterker wordt. En mocht onze ou plek spoedig van een wilgehof in een waren Lusthof veranderd worden.